

Erik Brofoss – fra husmannssønn til sentralbanksjef

Av Ragnar Trøite

Husmannssønnen, idrettsmannen, partikameraten og koordinatoren Erik Brofoss ble sjefsdirektør i Norges Bank i 1954. Norges Bank hadde på mange måter kassererens rolle i de første årene etter krigen, da Gunnar Jahn satt som sentralbanksjef.¹ Selv hadde Brofoss, gjennom sin tid som minister i Finansdepartementet og Handelsdepartementet, vært med på å bygge ned sentralbankens uavhengighet og myndighet. Da han kom til Norges Bank begynte han straks å opparbeide ekspertisen der. I sine tidligere posisjoner trakk Brofoss til seg ung sosialøkonomisk ekspertise til departementene, noe han fortsatte med i Norges Bank. Men til tross for oppbygging av ny kompetanse, tok Finansdepartementet over flere av oppgavene sentralbanken satt på. Et av de mest sentrale organene som forsvant var Samarbeidsnemnda. Helt fram til han gikk av i 1970, ønsket Brofoss å reetablere avtalesystemet. Men den nye generasjonen av sosialøkonomer i departementet, som Brofoss selv hadde rekruttert, ønsket ytterligere politisk kontroll over sentralbankens tradisjonelle arbeidsoppgaver.

Erik Brofoss ble født på Kongsberg i 1908 og begge foreldrene kom fra husmannsstanden. Faren var tømmerfløter i en søskenflokk på ti, mens moren var en av tretten søsken og begynte å arbeide som tiåring. Det at Brofoss skulle ende opp som sentralbanksjef, en av de fremste borgerlige stillinger i Norge, var ikke gitt. Klassereisen forteller noe om hans enorme kunnskapsnivå og arbeidsvilje. Av utdanning valgte han å ta jusstudiet, som han fullførte i 1931, angivelig fordi det var det korteste og fordi «en cand. jur kunne vel alltid få en jobb hvis han hadde en sykkel». Han ble dommerfullmektig i Telemark i 1933, der han jobbet mye med administrasjon av tvangssalg. Det var i denne jobben han begynte å interessere seg for sosialøkonomi. Brofoss ønsket å forstå hvordan økonomien kollapset på tredvetallet i Norge, og tok statsøkonomisk eksamen i 1938.²

Han var lite begeistret for nazistene, noe som tydelig til uttrykk da han nektet å delta i OL i Berlin i 1936 på grunn av Adolf Hitler. Og det med en personlig rekord på 10.8 på 100-metern. Under krigen ble han tilknyttet Finansdepartementet og Forsyningsdepartementet hos eksilregjeringen i London, da han kom dit i april 1942.

Tiden i London kom til å prege Brofoss. Her fikk han innblikk i hvordan krigsøkonomien, med sterk sentral styring og planlegging, førte til en massiv økning i produksjon. Erfaringene fra London og innsikt i de nye makroøkonomiske teoriene med utgangspunkt i John M. Keynes arbeider kom til å bli viktig for etableringen av etterkrigsøkonomien i Norge. Teoriene la vekt på et større statlig engasjement i økonomien enn det som ble gjort i de urolige 1930-årene. Da freden kom, ble han finansminister etter valget høsten 1945. Her nøt han stor respekt og felles forståelse med statsminister Einar Gerhardsen, og ble kjent for sine lange økonomiske foredrag i Stortinget. «Også i regjeringen hadde vi en følelse av at han så det som sin oppgave å "oppdra" oss. [...] Og det gjorde han til gangs.³», fortalte Gerhardsen. Og oppdragelsen gikk i å realisere planøkonomiske ambisjoner. Han satt som finansminister fram til 1947. Da ble han sjef for det nye Handelsdepartementet, som ble opprettet etter hans forslag. I begge departementene tok han initiativ for å ansette unge sosialøkonomer, som hadde gått i skole hos Ragnar Frisch på Universitetet i Oslo. Han var en av de viktigste arkitektene bak den planøkonomiske politikken som ble ført i Norge etter krigen. Ønsket og viljen til å bygge opp kompetanse tok han med seg over til Norges Bank da han ble sentralbanksjef i 1954.

«Da jeg kom hit, ble jeg slått av at her satt sjefen uten noe miljø og apparat som kunne gi han motforestillinger. Jeg begynte derfor å bygge opp et slikt apparat, som ikke minst har til oppgave å sikre mot elfenbenstårnsbetraktninger.»⁴ Han ønsket å ha gode sparrepartnere i banken, og oppfordret unge økonomer til å reise ut for å få inspirasjon i internasjonale organisasjoner. I Brofoss' tid i Norges Bank kom diskusjon og kommunikasjon til å bli viktig, ikke bare innad i banken, men også ut mot kredittinstitusjonene og myndighetene.

Arbeidsoppgavene lot ikke vente på seg i Norges Bank. Allerede vinteren 1955 presenterte myndighetene og Brofoss «Februar-tiltakene», som tok sikte på å dempe temperaturen i den norske økonomien. Ett av tiltakene var å heve diskontoen fra 2.5% til 3.5%. De borgerlige avisene var over seg av begeistring, og Morgenbladet erklærte at «lavrentepolitikken er falt»⁵. I et notat til statsminister Gerhardsen i forkant av «Februar-tiltakene» forklarer Brofoss hvorfor diskontoen burde heves: «ved å gå opp 1 %, vil Regjeringen få ord på seg for å være både handlekraftig og udogmatisk. Den vil på denne måten skaffe seg en posisjon som naturligvis på ett vis vil representere en belastning, men samtidig vil den også gi inntrykk av at den ser

lenger enn akkurat til de mest nærliggende taktiske hensyn. Hvis en kunne ta dette skritt, tror jeg en også senere gjennom å drive rentenivået nedover kan innkassere det mangedobbelte på nå å ta en sånn fast holdning og vise hvorledes det er mulig for et flertallsparti å føre en handlekraftig politikk som splidtaktige småparti ikke kan føre.»⁶ Brofoss fortsatte å være en sentral ideologisk strateg for Arbeiderpartiet, selv om han var sentralbanksjef.⁷

Samarbeidstanken sto sterkt hos Brofoss. Dette kan ses i sammenheng med de korporative ordninger som ble etablert i arbeidslivet på tredvetallet, og som sto sterkt i arbeiderbevegelsen. Samarbeidsnemnda ble etablert i 1951 mens Gunnar Jahn var sentralbanksjef, og kom til å bli en viktig arena for Brofoss. Tanken var at gjennom deltakelse og samarbeid ville de deltakende institusjoner føle ansvar for de løsninger man kom fram til: «Kredittinstitusjonene vil få en større forståelse for at deres disposisjoner har betydning både for den økonomiske utvikling i sin alminnelighet, og spesielt for prisutviklingen. De får et medansvar».⁸

I Samarbeidsnemnda inntok Norges Bank rollen som mellomledd mellom myndighetene og kredittinstitusjonene. Brofoss var leder for nemnda, og sekretariatet var lagt til Norges Bank. Sentralbanken gikk fra å være kasserer til å bli koordinator. Helt fram til den nye kredittloven av 1965, hadde Norges Bank en viktig funksjon gjennom Samarbeidsnemnda. Men med den nye loven så ikke kredittinstitusjonene nytten av å være med i nemnda, da myndighetene til enhver tid kunne ta i bruk loven for å få gjennomført sine planer. Sentralbankens uavhengighet og myndighet ble ytterligere innskrenket. Mot slutten av 1960-tallet ville Brofoss gjenreise nemnda, men slaget var tapt. Tanken om samarbeid, utveksling av ideer og kommunikasjon var viktig for Brofoss gjennom hele hans karriere: «Det jeg skulle ønske [...], og som jeg har foreslått flere ganger, er en slags ping-pong-klubb hvor folk fra administrasjon, politikk, forskning og næringsliv kunne møtes for å utveksle meninger om hva framtiden vil bringe og hva en bør satse på».⁹

En annen kjernesak for Brofoss var utvikling av distriktene og næringspolitikk. Han satt som leder i Distriktenes Utbyggingsfond fra 1961 til 1978. Her var han med på å avgjøre hvilke næringer som skulle prioriteres, og hvilke prosjekter som skulle få støtte. I det reguleringsregimet han opererte i, lå det utvilsomt mye makt i denne rollen, en rolle som passet Brofoss godt. Kunnskap og innsikt om næringsutvikling

fikk han gjennom styreverv og posisjoner i andre viktige råd og utvalg innenfor finansiering, næringslivsutvikling og forskning, som Fiskerinæringens forskningsfond, Utvalget for industriell finansiering og Fondet til fremme av utviklingsarbeid i industrien¹⁰. Kombinasjonen av gode kontakter i næringsliv, politikk og embetsverk ga Brofoss mye innflytelse, og han var en av de mest sentrale skikkelsene i norsk næringsutvikling i etterkrigstida.

Hvordan så Brofoss på Norges Banks stilling? Han var helt tydelig på at banken skulle være Regjeringens fortrolige og betroede medarbeider, et bindeledd mellom departementene og kredittinstitusjonene. I den forbindelse uttalte Brofoss: «Men det er feil å tro at den skal være finansdepartementets forlengede arm. Norges Bank skal ikke bare rette kritikk mot bankene, men også tilbake mot de besluttede politiske organer. I denne forstand kan det sies at Norges Bank har en selvstendig og uavhengig stilling».¹¹

Brofoss trakk seg fra sin stilling som sentralbanksjef i 1970, og begynte som eksekutivdirektør i IMF. I sin siste årstale til representantskapet så han positivt på den norske økonomien i 1970-årene: «Det er [...] ikke noen grunn til å regne med en mindre vekst i det ti-år vi nå går inn i, enn i det foregående.» Samtidig trakk han fram en problemstilling som er aktuell i dag «Miljøvernet må ikke betraktes som en slags økt byrde på produktiv virksomhet, men som et middel til i reell forstand å gjøre landet rikere».¹² Brofoss ga seg i en alder av 62 år og lot en av sine håndplukkede medarbeidere, Knut Getz Wold ta over sjefsstolen. Selv uttalte han: « Man skal slutte mens leken er god, og fordi krukken kan gå så lenge til havs at den kommer hankeløs hjem». Erik Brofoss døde den sjuende mai 1979.

---

¹ Norges Bank gjennom 150 år, s 391

² Per Bang og Jon Petter Holter, *Norges Bank 175 år*, Aschehoug, 1991:90

³ Francis Sjersted, *Sosialdemokratiets tidsalder*, Oslo, Pax Forlag, 2005:329

⁴ Aftenposten 31.10.1970, Intervju av Andreas Norland

⁵ Morgenbladet 14.2.1955, Leder

⁶ Brofossarkivet. Eskenr 182 Dk. Regjeringssaker,- samarbeidsnemnda, diverse 1954-63, *Notat til statsministeren 10.2.1955*

---

⁷, Rune Slagstad, *De nasjonale strateger*, Oslo, Pax forlag, 2001:332

⁸ Brofossarkivet, eskenr 17, Forelesninger i penge og finanspolitikk, *Første del. Penge- og kredittpolitikken 1960*, s286

⁹ Nationen 31.10.70, Intervju av Astrid Fiskvik

¹⁰ Einar Lie, biografisk leksikon.

¹¹ Arbeiderbladet 14.6.1966, intervju av Jens Solli

¹² Norges Bank, *Beretning og regnskap for 1969*, Oslo, 1970:15